

Він знав, «як багато важить слово»...

Восени 1914 р. солдати російської армії, яка окупувала Галичину, з подивом розглядали на вулицях Львова дивного чоловіка в темному капелюсі, в чорному пальті, до гудзиків якого були причеплені торбинки з покупками-продуктами, книгами, газетами... Ішов цей чоловік повільно, втупивши погляд в дорогу, замислений, іноді щось сам собі шепотів. Руки його були глибоко заховані в кишенях пальта, і вся його постава свідчила про велику втому і тяжкі фізичні страждання.

Звідки було цим «наїздникам» знати, що цей безпорадний, хворий, зосереджений на своїх переживаннях чоловік є універсальний вчений європейського визнання, доктор філософії Віденського університету, славетний поет-новатор, прозаїк, перекладач, історик, культуролог, літературознавець Іван Франко.

Хто зна, можливо Іван Франко в ті хвилини внутрішнього усамітнення повторював рядки давньонорвезької балади *Підглядів*, яку щойно переклав українською мовою, або щось із давньоісландських пісень, над якими працював улітку в Криворівні – обраному ним для літнього відпочинку селі.

У Львові він був самотнім і фізично безпорадним. Обидва сини, бо найстаршого Андрія батько поховав рік тому, були на фронтах Першої світової війни. Старший син Тарас, учитель гімназії, воював в австрійській армії на італійському фронті, молодший Петро, студент політехніки, пішов добровольцем до Українських Січових Стрільців, а донька Анна напередодні війни виїхала до своєї тітки до Києва. Мудра, розважлива його помічниця, дружина Ольга переживала гострі напади спадкової душевної хвороби, тому життя, не кажучи про творчу, наукову роботу, в домі було нестерпним. Сама Ольга була виснажена і фізично, і душевно, але Іван Франко терпеливо зносив немилосердні обставини виживання, бо життям ці повсякчасні сварки, ревності, докори, плачі за так рано померлим сином не можна було назвати. Іван Франко глибоко шанував і любив матір своїх чотирьох дітей, яка так багато допомагала йому в його науковій праці, бо мала хорошу освіту – була вихованкою Інституту шляхетних дівчат. До її порад та оцінок його творчості він завжди уважно прислухався,

та й тепер, – визнавав І. Франко, – іще в спокійних днях вона така добра, особливо для дітей, така невідкупно чесна і високоморальна у своїх поглядах і навіть у хворобливих тирадах... (50; 284)¹.

¹ Цит. за: І. Франко, *Зібрання творів у 50-и томах*, Київ 1976–1986, т. 50, с. 284 (далі подається том та сторінку в дужках).

Іван Франко бажав «ще працювати для рідного слова, для науки і для своїх дітей» і тієї окупаційної осені 1914 р. повертався із крамниць, можливо, вже не до свого дому, а до будинку свого шкільного товариша, який дав йому для тимчасового проживання одну кімнату. Бурхливі «набіги» хвороби в його дружини, здавалося, доводили і його до божевілля або до голодної смерті, тому він, обтяжений творчими задумами, а головне – науковими ідеями, змушений був полишити рідний дім і дорогу його серцю дружину на опікуна. Та в грудні 1914 р. Франко таки наважився із почуттям гіркого жалю помістити свою дружину до лікарні для душевнохворих, а самому в злиднях і самоті, з паралізованими руками й далі тягнути воза національного обов'язку. Життя цьому фанатичному трудівникові, вимученому тяжкими обставинами життя, паралічем рук, безсонням, переслідуванням духами – ворожими демонами, хворими – на межі повної сліпоти – очима, залишилося два роки.

Не в тім моя мука, що терплю фізично, але в тому більша мука, що стільки часу проминуло, а я не можу докінчити моїх зачатих праць. Скільки в моїй голові набралось тем та важних гадок, а мої гадки не хочуть зі мною йти до гробу²,

– печалився на схилі земного життя Іван Франко.

Не маючи змоги дати самому собі ради, хворий, знесилений і фізично, і морально, безпорадний Іван Франко останні місяці свого життя проводить у притулку для хворих, заснованому Українськими Січовими Стрільцями. Допомігав йому шістнадцятирічний Василько – син його брата Захара, який мешкав із ним в одній кімнаті. Поліпшувалося здоров'я внаслідок системного лікування, бадьорішим став його дух, вже на другий день перебування в притулку поет пише два вірші *Жінка з револьвером* і *Дві чети*, чи не щоденно працює над циклом поетичних переспівів за сюжетами з історії Стародавнього Риму *Від заснування міста*. Ймовірно в притулку Франко-перекладач відшліфовував переклади поезій старогрецьких поетів під назвою *Старе золото*, здійснені ним за три місяці 1915 р. А це 232 переклади і переспіви, які нараховують близько 7000 поетичних рядків. Крім того, писав поезії, статті до газет, оповідання, вів посильну наукову роботу. І хоча останнє десятиліття життя Івана Франка було трагічно травмоване і прогресивним паралічем, головними болями, душевними депресіями, ніщо не могло відвернути його від творчої праці.

У відділі рукописів рідного мені Інституту літератури імені Тараса Шевченка НАН України, де зберігається майже вся рукописна спадщина Івана Франка, унікальна його бібліотека, яка нараховує понад 12 тисяч книг, серед яких 410 стародруків, я беру тринадцятисторінковий рукопис *Історія моєї хвороби*. Рукою сина Андрія записані зі слів Івана Франка його переживання, галюцинації, болі страшного 1908 року, «найстрашні-

² Цит. за: Я. Мельник, *З останнього десятиліття Івана Франка*, Львів 1999, с. 111.

шого у моїм житті», як згадував Іван Франко: «протягом 14-ти днів у марті я не міг сидіти, і коли, проте, не переставав робити, то робив се серед страшного болю» (ф. № 3, спр. № 185).

Що ж робив цей подвижник науки весною 1908 р., тоді, коли лікар, зважаючи на його фізичне і душевне знесилення, страшні, невтишимі головні болі, заборонив йому читати і писати?

У перші місяці надзвичайно важкого для Франка 1908 р. він публікує пам'ятки давнього українського письменства, переклади – прозові і поетичні – з Менандра, Сапфо, староісландські новели, подає до друку ряд наукових статей, розпочинає працю *Сучасні досліді над Святим Письмом*, пише оповідання *Неначе сон і Син Остапа...*

Не припиняється робота над *Студіями над українськими народними піснями*, готується до друку черговий корпус *Галицько-руських народних приповідок* (в 3-х томах у 6-и книгах), другий том *Кобзаря* Тараса Шевченка, продовжується праця над «Історією української літератури», яку він розглядає як історію духовного розвитку українського народу. А ще перевидання власних творів із авторськими передмовами, видрук багатьох рецензій, літературознавчих досліджень... Та головне, Іван Франко завершив працю над п'ятитомним корпусом *Апокрифів і легенд з українських рукописів*, які, на авторитетну думку словенського вченого М. Мурки, визнав «науковий світ першою систематичною збіркою того роду в Слов'янщині».

Дивовижна працелюбність і працездатність захоплювала сучасників, передусім тих, хто бачив, як важко змагався його дух. Вражали його універсальні знання і невтолима спрага пізнання – і це протягом останніх п'ятнадцяти років у стані трагічної роздвоєності, коли, як сам Франко свідчив, головну роль відігравали «безпосередні і досить неприємні зносини з, так сказати б, надприродним, а в дійсності все-таки досить природним світом духів» (50; 367–368).

Драматизм світовідчуття Івана Франка був спричинений не лише фізичними недугами, але й важкими внутрішніми переживаннями щодо істинності свого призначення як митця і як провідника рідного народу. Свідчення цьому – філософська поема *Мойсей* (1905), яку вважають символічною біографією Івана Франка. Та важка внутрішня боротьба, що її вів протягом багатьох літ Франко у своїй душі із самим собою, це роздвоєння у світовідчуттях, художньо відкрилася в ліричній драмі *Зів'яле листя*, в поемах *Похорон*, *Смерть Каїна*, *Іван Вишенський*, в оповіданні *Як Юра Шикманюк брів Черемош* і кульмінаційно вивершується в образі Мойсея – «пророка, не признаного своїм народом» (5; 201), покараного Єговою смертю на самім порозі землі обітованої.

Та ще раніше у «зимовій казці» *Посидинок* (1881), до якої подасть автограф із Гете «Дві душі живе в моїх грудях», він заглибиться завдяки пси-

хоаналітичному аналізу в проблему двійництва, а в 1887 р. напише польською мовою роман *Лель і Полель*, в якому герой-інтелігент переживатиме морально-психологічну драму роздвоєння між індивідуальними прагненнями, пориваннями до особливого щастя та громадянським обов'язком. Через два роки, в 1889 р., Франко висловить у драматичній поемі *Похорон* сумніви та розчарування людської душі, відкриє морально-філософський смисл розірваності індивіда і світу, роздвоєння людини, відступництво і зраду своєму справжньому призначенню.

Іван Франко не сумнівався, що покликання митця – самопожертва в ім'я духовного просвітлення нації, вивищення суспільної свідомості до вироблення національної місії самоздійснення народу як неповторної культурної організації. Звертаючись до поета, Франко відкриває перед ним тернистий, в болях і переживаннях, у самотині, без визнання своїм народом, шлях «на торжище цинізмів і наруг».

Пророцький дар у тебе лиш на те,
Щоб іншим край обіцяний вказав ти,
А сам не входив у житло святе.

Поете, тям...

Не дозволив Єгова зневіреному у Божому провидінні Мойсеєві, який так поривався вивести свій народ із неволі, ввійти до омріяного дому національного буття:

Тут і кості зотліють твої
На взірць і для страху
Всім, що рвуться весь вік до мети
І вмирають на шляху!

Свідомий своєї місії пророка, поет не повинен назирати в прірву зневіри, сумнівів і самозаперечення, його покликання – йти за голосом із небес, що звучить «наче грім із хмар» і заповідає довіритися Його силі та слідувати за Його словами.

У поезії *Було се три дні перед моїм шлюбом* Іван Франко відтворює символічну картину освячення його Божим провидінням на жертовне, аскетичне служіння профетичній ідеї в ролі духовного месії, провідника нації.

Осей голос невимовний, що розворушив його душу до дна, заповів:

Твоїми говоритиму устами
До всіх народів і до всіх віків,
Твоїми я тернистими стежками
Вестиму своїх вибраних борців.

Тобою я навчу їх відрікатись
Життя і світу для високих дум,
Сучасних нужд, погорди не лякається,
У світлу ціль зостріливши весь ум.

У той же час Іван Франко стверджував, що він не належить до «обранців доли», до геніїв, а зараховував себе до «письменників-робітників і ремісників», які «допомагають ставити будинок цивілізації, але прізвиська яких не виписуються на фронтоні цього будинку» (31; 28). Та вже у двадцятидвохлітньому віці Іван Франко «випишує» своє ім'я в символічному образі каменяра – аскетичного будівничого нового світу, свідомого свого жертвовного призначення. Його каменяра усвідомлює своє покликання як жертви на шляху суспільного поступу. Щастя для всього люду прийде по кістках мільйонів, тих, хто вважає себе «рабами волі» – «на шляху поступу ми лиш каменярі».

На своєму ювілеї 1898 р. Іван Франко наголосить на присвяченні себе «мужицтву», служінню тому народові, який вивів його, «мужика», в інтелігенти і зобов'язав бути «мужичим адвокатом»: «Яко син селянина, виготований твердим мужицьким хлібом, я почуваю себе до обов'язку віддати працю свого життя тому простому народові» (31; 309).

Народився Іван Франко в сім'ї землероба і коваля 27 серпня 1856 р. в селі Нагуєвичих у Східній Галичині, яка на час його народження вже 85 років була в складі Австрійської, а з 1867 р. Австро-Угорської імперії. Там українці традиційно, ще з часів Київської Русі називали себе русинами – від давніх своїх предків-русичів. Іван Франко також називав себе русином, руським, українцем, проте віддавав перевагу назві «українець», бо проповідував і виборював ідею соборності України, єдності всіх українських земель.

Початкову освіту Іван Франко здобував у сусідньому селі Ясенице-Сільна біля родичів, аби було ближче ходити до школи. Там і почав вивчати німецьку і польську мови, а продовжить навчання у німецькій школі дрогобицьких василіан. Далі Дрогобицька гімназія і перші самостійні літературні вправи, широке коло читацьких зацікавлень європейською літературою, українською, російською...

Навчаючись у Львівському університеті, молодий Франко пише, як він згадував, перші «вірші любовні (патріотизму я тоді ще не знав), драми і оповідання віршовані», перекладає із Софокла, Біблії, *Одіссеї*, *Нібелунгів*... Особливо його захоплює класична література, фольклор, давньоруська і світова міфологія, історичні легенди та перекази, українські народні думи і пісні... Та особливо гнітила «сина мужика» ота моральна і духовна пригніченість, соціальне безпросвіття та культурна відсталість народних мас, страшне провалля між інтелігенцією і простим людом. Політичне життя тогочасної Галичини було млявим, несамостійним, спрямованим передусім на всеросійські соціал-демократичні орієнтації. Здавалося, національно-визвольні війни, які будили народи до самостійного державного життя в Італії, Болгарії, Ірландії, навіть у Польщі, мов ті далекі грози, обходили стороною цей забутий Богом край.

Молоді романтики із студентського середовища спрагло вихоплювали з європейської преси сигнали про нові політичні ідеї та соціальні теорії, пе-

редусім соціалізму і позитивізму. А тут ще перший соціалістичний процес 1877 р. і ув'язнення, яке кардинально вплинуло на особисту долю і кар'єру Івана Франка і підштовхнуло до глибшого вивчення соціалістичних ідей та їхньої популяризації серед галицького люду. Написав багато серйозних статей політологічного характеру, бо його приваблювали ідеї економічної і соціальної рівності та справедливості, громадянської свободи та індивідуальної ініціативи. Але марксистські догмати Франко аргументовано заперечує і відкидає, особливо теорію «народної держави», диктатури пролетаріату класової революції. Він вважає, що підготовлена Марксом–Енгельсом політична «програма державного соціалізму аж надто часто пахне державним деспотизмом та уніформізмом, що проведений справді в життя міг би статися великим гальмом розвою або джерелом нових революцій».

Так, Франко не лише мріяв, але багато робив для досягнення «великого ідеалу – соціальної справедливості на ґрунті гуманного чуття». Від створення разом із однодумцями в 1890 р. Українсько-руської радикальної партії, програма якої базувалася на ідеях поміркованої європейської соціал-демократії, до переходу в ряди Національно-демократичної партії, членів якої єднали ідеї формування модерної української нації, національної консолідації та будівництва національної держави, – таку ідейно-світоглядну еволюцію пройшов Франко – політик і громадський діяч.

Як і в політичних поглядах, так і в літературній, науковій, культурологічній діяльності Іван Франко орієнтувався на європейські масштаби, намагався посилити національно-культурне самоусвідомлення українців на основі національного духовного потенціалу та творчого засвоєння світового, передусім загальноєвропейського, літературно-мистецького і культурного досвіду.

Іван Франко володів унікальним даром оглядати європейський культурний ландшафт і завдяки мистецтву перекладача «пересаджувати» на український ґрунт чи не найкращі літературні скарби Європи і світу. Вільно володів кількома мовами, багато писав польською, німецькою, російською мовами, друкувався в німецьких, польських, російських, чеських, угорських виданнях. Він сам був промовистим і практичним втіленням принципу культурно-історичного універсалізму, слугував своєрідним культурним містком між Європою і Україною.

Франко був чи не найпослідовнішим будівничим української європейської культури, здійснював живий культурний зв'язок України зі світом і цим закладав основи для системного діалогу з культурами інших народів. Невипадково відомий австрійський соціал-демократичний діяч В. Адлер у 1896 р. високо оцінював творчу і громадську діяльність Івана Франка як одного з «найвизначніших письменників Австрії», як людину «великого серця і великого розуму». У багатьох австрійських, німецьких, польських періодичних виданнях публікувалися його художні твори (до речі, письменник написав лише німецькою мовою десять оповідань), пу-

бліцистичні статті, політико-економічні дослідження. Понад чверть століття Іван Франко брав участь в історико-літературному процесі Австрії, Німеччині, Польщі, Росії, намагаючись використати свій шанс донести до відома інших народів правду про свій народ, його соціальне становище, культуру, мову, традиції...

Заради цього високого покликання митця як виразника духовних запитів свого народу і провісника його грядущої долі, він готовий перетерпіти «всі муки буття, всі болі і униження» (3; 165), сподіваючись, що таких жертвних людей Україна буде мати багато.

Франкові імпонувала концепція творчого служіння ідеї свободи «людської одиниці», яку сповідував його улюблений поет Г. Гейне, «пробудження її громадської ініціативи та активності, вираження думок, переконань і сумління» (13; 442) свого сучасника. Іван Франко усвідомлював, що, на жаль, така вже доля поета бездержавного народу, якому судилося щоденно каторжно працювати на народній ниві, тож не має поет морального права замикатися «лиш в сфері мрій, привиджень, ілюзій» (3; 165). Водночас він проголошує у зверненні до поета органічне його мистецькій натурі творче кредо: «геній твій – то міць сугестій, зближень», стихія глибинних, на рівні підсвідомого, рефлексій, це ненастанні поривання емоційно вразливої і чутливої душі вихопитися образним словом на простір «нової реальності» і відкритися перед світом у повноті своїх переживань, страждань, мрій і надій...

Поетичний світ Івана Франка надзвичайно розмаїтий як тематично, проблемно, так і жанрово, образно; його художньо-філософські рефлексії сягають особливо високої емоційно-сислової напруги, що, здається, серце поета не витримує такої концентрації почуттів і страждань. Згадаймо збірку *Зів'яле листя*, в якій художній мікросвіт творця мов би розривається із середини від драматичних переживань, які вириваються, мов гейзери, із потаємних глибин душі, «спровоковані» відчаєм, болем, тугою і надією, нестерпною жагою кохання й екзистенційним переживанням тотальної відчуженості... Навіть у назвах поетичних циклів *Осінні думи*, *Нічні думи*, *Скорбні пісні*, *Тюремні сонети* виразно пульсують рефлексії зболеного, зневіреного, розпачливого серця, надають скорботі величі у збірках *Мій Ізмарагд*, *Із днів журби*, *Semper tiro...* Без страху і сумнівів Іван Франко занурюється «у серця глибину бездонну», прагнучи не лише відтворити своє трагічне світовідчуття, але й пізнати, зрозуміти роздвоєність власної душі, яка народжує спонтанні візії, галюцинації, нашепти духів, болісні «зависання» уяви над прірвою небуття у стані сну-реальності.

Поет був переконаний, що рятунок зболеної душі заховається в самій душі, голоси якої він, творець, повинен чути і «визволити» – озвучити і передати світові.

Мистецтво безмежне, невичерпне, як і невичерпні можливості митця, переконаний Іван Франко, проголошуючи своє творче кредо: «Життя ко-

ротке, та безмежна штука / І незглибиме творче ремесло». Тому для нього було кардинально важливим устигнути виповісти те, що таїла в собі його душа, що нашіптували йому «злі демони», що виривалось із безодні зачаєного крику і прагло життя в слові. Поет поспішав відкритися в роздумах-переживаннях якнайшвидше і якнайвідвертіше – не випадково в книзі *Semper tiro* два вірші *Опівніч. Глухо. Зимно. Вітер віє... та Голова болить!...* мають назву *Із дневника*. Цей диптих наче вихоплений із виру розбурханої жахним відчуттям неповноти самовираження душі поета, який пізнав трагічну розпуку внутрішнього спустошення і не спроможний вже дати творче життя голосам своєї душі. Його охоплює і жах, і відчай, і фатальний сум від того, що гинуть у темряві мовчання, в болотному холоді невимовності його «невродженії діти», його «невиспівані пісні». Вони волають-благають поета викликати їх із небуття:

Поклич до світла нас! Поклич до сонця!
[...]
Нам зимно тут! Огрій нас! Лиш дихни
Теплом, що з серця йде, повій весною,
А ми пурхнем, оживемо, заграєм!
Весняним чаром, співом соловейків
Наповнимо твою сумну хатину,
Арабських пахощів на своїх крилах
Нанесемо, коверцем пишнобарвним
Розстелемось під твоїми ногами.
Лиш тепла нам. Серця! Серця! Серця!

Іван Франко відчував тоді, на зламі XIX–XX ст. ст., чи не найприкришу душевну катастрофу – вигасання серця, фатальне ослаблення творчої енергії, спричинене важкими фізичними та морально-психологічними стражданнями і переживаннями.

Можливо, останньою гіркою краплею, яка викликала цей одчайний жаль за нездійсненими, нереалізованими творчими задумами і ці нічні безсоння в проваллях візій, галюцинацій, погроз і переслідувань духів, жахних сновидінь, була душевна хвороба дружини. «Сей останній припадок у зв'язку з тисячними іншими прикростями страшенно прибив мене, і я іноді й сам почуваю страх, що збожеволію» – ділився своїми переживаннями з Агатангелом Кримським Іван Франко в жовтні 1900 р. (50; 158).

Які ж це «тисячні інші прикрості» лягли невідворотним каменем на цю драматичну катастрофу і так важкого подружнього життя? Очевидно, що несподіваним моральним ударом для Івана Франка було недопущення його сенатом Львівського університету до захисту докторської дисертації наприкінці 1890 р. І хоча в 1893 р. він захистить докторську працю у Віденському університеті, авторитетного в Європі вченого, на той час надзвичайно популярного поета, прозаїка, історика, літературознавця не затвердять у 1895 р. на посаді доцента Львівського університету. Прикри-

ми конфліктами наповнювалася атмосфера в Науковому товаристві імені Шевченка, де Іван Франко очолював етнографічну комісію, редагував *Етнографічний збірник*: «Я змушений вести коректуру чужих праць, справляти переклади на німецьку мову таких перекладачів, що й до белетристики не годяться, не то научних діл. Я мушу слухатися, бо моє існування zagrożене. З тої праці я осліп і оглух», – зізнався Іван Франко.

Переживав, що не складаються нормальні відносини з головою Наукового товариства імені Шевченка Михайлом Грушевським, хоча багаторічний його приятель Михайло Павлик, з яким Франко розійшовся після свого виходу з Радикальної партії, зараховував його до «клички Грушевського».

А невдалі, не без активного спротиву і провокації з боку не лише поляків, але й своїх, галичан, три спроби виграти вибори до австрійського парламенту, а злісна обструкція його літературно-наукової діяльності і польськими, і українськими інтелігентськими колами після видруку статей *Поет зради* і *Дещо про себе самого?*..

Та Іван Франко, тамуючи біль і розпуку, «заціпивши уста» від нестерпних страждань ужаленого темними думами-зм'яями серця, у цих немилосердно важких умовах намагався видобути зі своєї душі «сердечнеє, теплеє слівце» для інших у сподіванні загоїти їхні сердечні рани, заподіяні холодним, «сердитим, зг'їрдненим слівцем». Він вірив у могутню духовну силу слова, знав, «як много важить слово» для «всіх плачучих, скорбних, вбогих», бо місія поета, вважав він, полягає передусім у служінні словом своєму народові, людству.

Якби ти знав, як много важить слово,
Одно сердечне, теплеє слівце!
Глибокі рани серця як чудово
Вигоює – якби ти знав оце!

Ти, певно б, поуз болю і розпуки,
Заціпивши уста, безмовно не минав,
Ті сів би слова потіхи і принуки,
Мов теплий дощ на спраглі ниви й луки, –
Якби ти знав!

Заповідаючи молодому поколінню поетів свої розмисли про призначення і місце творця в суспільстві, Іван Франко підносить роль поета до величної місії Ісуса Христа:

Як той, що в бурю йшов по гривах хвиль розлогих,
Так ти б мовляв до всіх плачучих, скорбних, вбогих:
«Не бійтеся! Се я!».

Сам він ішов до людей зі своїм словом, усвідомлюючи власну місію пророка, якому відкрилася висока істина, і цю істину він повинен донести до якнайширшого кола людей. Із паралізованими руками і сильним запаленням очей Франко разом зі своїм старшим сином Андрієм, який

був для нього і порадником, і помічником, подорожує по Галичині і читає свою символічно-пророчу поему *Мойсей*. І коли українські громади, за-тамувавши подих, вслухалися в тихо мовлені Франком поетичні рядки, мимоволі відчували, що в думках, мріях, стражданнях біблійного Мойсея живе-нуртує дух творця цієї пророчої поеми, що у зверненні Мойсея до свого роду, до свого народу, до Ізраїлю вони чують голос їхнього пророка – самого Івана Франка, який їм, українцям без власного Дому – без національної держави, своїй Україні заповідає:

Ти мій рід, ти дитина моя,
Ти вся честь моя й слава,
В тобі дух мій, майбуттє моє,
І краса, і держава.

Я ж весь вік свій, весь труд тобі дав
У незламнім завзятті, –
Підеш ти у мандрівку століть
З мого духа печаттю.

Як і вождь єврейського народу Мойсей, котрий сорок років виводив свій народ із єгипетського полону, так і він, духовний провідник українського народу, сорок років надихав свій люд вірою в набуття власної держави, провіщав і навчав «простувать в ході духові шлях», не сподіваючись на визнання і на особисте досягнення національної «землі обітованої».

У передньому слові до поеми Іван Франко виразно зауважив, що «основною темою поеми я зробив смерть Мойсея як пророка, не признаного своїм народом. Ся тема в такій формі не біблійна, а моя власна, хоч і основана на біблійнім оповіданні» (5; 201).

Будущим свого народу, замученого, розбитого, Франко тривожив усе життя свою душу, наповнював її гіркими переживаннями, болями і надіями, зазивав: «Не покидай мене, пекучий болю...», бо знав, що цей біль за рідний народ, це горіння серця найсвятішою до нього любов'ю, ця офіра власної душі й тіла народжують палкі, натхненні пісні,

Що міліони порива з собою,
Окрилює, веде на путь спасенну!

Іван Франко знав, «як багато важить слово», і тому благословив свій народ у «мандрівку століть» несхибним переконанням у величній місії пробудженого світлом освіти, науки, духовності українського народу, якому він заповів свою віру «в силу Духа / І в день воскресний твого повстання».

Прийми ж сей спів, хоч тугою повитий,
Та повний віри; хоч гіркий, та вільний,
Твоєї будучини задаток, слізьми злитий,
Твоєму генію мій скромний дар весільний.